

ОСНОВНІ ДОСЯГНЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЧОРНОГОРІЇ У КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У 2006–2017 РР.

Юлія Самойленко

аспірантка, асистентка кафедри Всесвітньої історії та міжнародних відносин,
Запорізький національний університет, просп. Соборний 74 (V корпус), 69063,
Запоріжжя, Україна, julie.samoilenko@gmail.com, ORCID 0000-0003-0771-9141

Олександр Давлєтов

к.і.н., професор, доцент кафедри Всесвітньої історії та міжнародних відносин
Запорізький національний університет, просп. Соборний 74 (V корпус), 69063,
Запоріжжя, Україна, dar5zp5ua@gmail.com

У статті досліджуються основні зовнішньополітичні досягнення та перешкоди чорногорської влади у напрямку євроатлантичної інтеграції після здобуття країною незалежності у 2006 р. На відміну від процесу державотворення інших пост-югославських держав, питання самостійного курсу Чорногорії було вирішено завдяки втручанню ЄС у процес регулювання конфлікту між Сербією і Чорногорією у 2002 р.

Однією з причин розриву Державного Союзу Сербія і Чорногорія є розбіжності економічних та політичних цілей. Історично та культурно серби і чорногорці міцно пов'язані між. Однак в контексті політичного режиму та економічного розвитку у 1996 р. між лідерами країн почали спостерігатись суперечності. Колишній послідовник Слободана Мілошевича Мило Джуканович почав віддалятися і активно підіймати питання незалежності та впровадженні прозахідного політичного курсу.

Автори звертають увагу на різницю у відносинах ЄС із Сербією і Чорногорією, що пояснюється тим наскільки лідери країн готові були йти на компроміс із європейською спільнотою у визнанні власних помилок.

На сучасному етапі можемо спостерігати, що минуле Чорногорії є водночас її основним мотиватором і каменем спотикання у процесі євроінтеграції. Незмінний лідер країни та нинішній чорногорський президент Міло Джуканович протягом багатьох років прагне побудувати європейське суспільство.

Отже, Чорногорія є феноменальною балканською країною, яка у 1990-х рр. не стала театром бойових дій, отримавши свою довгоочікувану незалежність пізніше за інших, але мирним шляхом. Існує чимало протиріч щодо розпаду союзу Сербії і Чорногорії. Однак можемо констатувати, що самостійний курс останньої мав значно позитивні зовнішньополітичні результати, наприклад членство в НАТО 2017 р.

Ключові слова: ЄС, євроатлантична інтеграція, зовнішня політика співробітництво, НАТО, Чорногорія.

THE KEY ARCHIEVEMENTS OF MONTENEGRIN FOREIGN POLICY IN THE CONTEXT OF EURO-ATLANTIC INTEGRATION DURING 2006–2017

Yuliia Samoilenko

postgraduate student, lecturer assistant at the World History and international Relations
Department, Zaporizhzhia national Univeristy, 74 Soborny Av., 69063, Zaporizhzhia,
Ukraine, julie.samoilenko@gmail.com, ORCID 0000-0003-0771-9141

Oleksandr Davlietov

candidate of historical sciences, professor at the World History and international Relations Department, Zaporizhzhia national Univeristy, 74 Soborny Av., 69063, Zaporizhzhia, Ukraine, dar5zp5ua@gmail.com

The article reveals the study of the main achievements in Montenegrin foreign policy after 2006. As NATO membership is supposed to be the most resonate goal, the authors analyse the obstacles Montenegrin authorities challenged on the course to its Euro-Atlantic integration during 2006–2017. Unlike state-building processes in other post-Yugoslav countries, Montenegrin issue was solved with the EU involvement of mediation into the settlement of clashing interests between Serbia and Montenegro in 2002.

One of the fundamental reasons for the dissolution of the State Union of Serbia and Montenegro is a disagreement in economic and political priorities. Both historically and culturally, Serbs and Montenegrins have a lot in common: the two speak the same language and adhere to the same Orthodox faith. However, due to political and economic circumstances in 1996, a misunderstanding among Montenegrin leadership arose. Furthermore, Slobodan Milosevic's follower Milo Djukanovic had started to keep the distance between them while enthusiastically raising the question of independence and the EU integration establishment political course.

Noticeably, that the attitude of the EU towards Serbia and Montenegro tended to be different. Hence, for the reconstruction needs, Montenegro had been funded much better than Serbia. The difference in assistance given by the EU explains how the Balkan country leaders were ready to compromise and acknowledge their mistakes.

At the present-day circumstances, it is possible to observe how the past of Montenegro has been its either power source or a stumbling block in the process of European and Euro-Atlantic integration. For many years, an enduring leader and current president of Montenegro Milo Djukanovic has been attempting to build a European society emphasising the value of Montenegrin citizenship for Europe.

In conclusion, Montenegro is a phenomenal Balkan country that had not become a war theatre in the 1990s and gained its awaited sovereignty peacefully and compromisingly only in 2006. There have been many disputes regarding the necessity of the dissolution between Serbia and Montenegro. However, the independent course of the last has had positive outcomes regarding the foreign policy achievements such as NATO full membership in 2017.

Keywords: cooperation, EU, Euro Atlantic integration, foreign policy, Montenegro, NATO.

Кінець ХХ ст. характеризується крахом біполярної системи міжнародних відносин та появою на мапі світу низки нових незалежних держав. Балканський півострів, знаменитий кровопролитними югославськими війнами у 1990-х рр., не є виключенням. І хоча на відміну від колишніх республік СФРЮ (Словенії, Хорватії, Боснії і Герцеговини та Македонії) Чорногорія із самого початку не входила до числа тих країн, які проголошували сепаратистські рухи, питання самостійного курсу в країні підіймалось не один раз. Історично та ідеологічно споріднені Сербія і Чорногорія у 1990-х рр. разом пережили розпад Югославії, економічні санкції, а також військове бомбардування НАТО через ескалацію конфлікту в Косово. В цілому, аналізуючи діяльність альянсу в регіоні, складно уявити як через декілька років одна з постраждалих країн буде проголошувати інтеграційний курс з даною військовою організацією. Чорногорія є саме таким прикладом, однак її шлях характеризується цілим рядом як внутрішніх, так і зовнішніх ускладнень на шляху до євроатлантичної інтеграції.

Для сучасного дослідника науковий інтерес по відношенню до Чорногорії як об'єкта дослідження полягає у тому, що відносно за нетривалий термін з моменту набуття незалежності, країна з легкістю інтегрувалась у міжнародне співтовариство. Проте, аналізуючи досягнення державної влади Чорногорії у сферах зовнішньої та внутрішньої політики, можемо спостерігати величезну прірву політичного та економічного розвитку, викликану відсутністю спільних цілей та конструктивного діалогу між державою та суспільством в країні. З огляду на існуючу актуальну проблему розбіжності поглядів влади і громади в Чорногорії на політичний курс, метою дослідження є визначення основних аспектів зовнішньополітичної діяльності країни, її соціально-економічних та політичних перешкод у 2007–2017 рр. на шляху до євроатлантичної інтеграції.

Варто зазначити, що проблема дослідження відносин Чорногорії і НАТО набирає значної популярності серед представників наукових кіл. Перш за все, це пов'язано саме із набуттям офіційного статусу країни-члена Альянсу в 2017 р. З огляду на цей факт, вважаємо за необхідне відмітити дослідження чорногорської журналістки М. Богданович, яка у своїх працях висвітлює етапи взаємовідносин Чорногорії і НАТО з моменту заснування євроатлантичного альянсу (Bogdanovic 2019); доктора політичних наук університету Подгориці С. Дармановича, який присвятив низку досліджень на предмет державності та унікальності Чорногорії у набутті статусу незалежної держави в регіональному контексті (Darmanovic 2007); італійського дипломата та посла ОБСЄ в Сербії М. Маасарі, який презентує порівняння відносин НАТО з Хорватією, Сербією і Чорногорією, а також Боснією і Герцеговиною, що дає змогу усвідомити різницю підходів Альянсу до країн регіону (Maasari 2005); хорватського дослідника та директора Європейсько-Середземноморського форуму Т. Тадича, який у своїй праці досліджує історичні витoki внутрішнього соціального розколу чорногорців з моменту набуття в країні незалежності 2006 р. (Tadic et al. 2017); словенського дослідника політичного інституту GLOBSEC Я. Сінгела, який акцентує увагу на державній політиці та реакції громадськості щодо інтеграції в НАТО до моменту ратифікації договору (Cingel 2017).

Джерельну базу дослідження становлять протоколи та резолюції НАТО, звітів та аналізу Центру дослідження демократії та прав людини в Чорногорії (CEDEM), текст представлений ООН щодо Белградських домовленостей між Сербією і Чорногорією, а також матеріали засідання Палати громад Парламенту Великої Британії.

На відміну від процесів державотворення, що відбувалися в інших пост-югославських країн, питання незалежності Чорногорії було вирішено завдяки медіації ЄС у процесі регулювання політичного конфлікту між Сербією та Чорногорією. З урахуванням особливостей вирішення конфліктів в країнах колишньої Югославії, ЄС побоювався спалаху нового конфлікту і всіма силами намагався утримати сторони від розпаду держави. В результаті довготривалих обговорень, 14 березня 2002 р. в столиці Сербії Белград між країнами була підписана двостороння угода про створення Державного Союзу Сербія і Чорногорія. За умовами договору сторони мали рівні права в рамках спільної федерації з адміністративним центром у Белграді, а однією з основних умов було введення мораторію на проведення будь-яких референдумів протягом 3-х років з моменту підписання (Belgrade Agreement 2002).

Однак бажання Чорногорії до незалежності не було задоволене новим федеративним устроєм. Отже, сумлінно дотримуючись умов договору та після закінчення трирічного терміну 21 травня 2006 р. відбувся історичний референдум щодо визначення державного статусу Чорногорії, на якому країна обрала незалежний від Сербії шлях. З початком визнання країнами світу, маленька держава на узбережжі Адріатичного моря поступово входить до системи міжнародних відносин.

Звернімо увагу на той факт, що три вектори зовнішньо-політичного розвитку Чорногорії, яким країна слідує і по сьогодні, були визначені ще у 2005 р., а саме:

- вступ до ЄС,
- євроатлантична інтеграція,
- регіональне співробітництво (Darmanovic 2007).

Варто зазначити, що упродовж 2006–2017 рр. чорногорська влада непохитно спрямовувала свої ресурси на досягнення вищезазначених цілей у зовнішній політиці. Завдяки сумлінній, але складній, роботі, вдалося досягти значних результатів у цій сфері.

У 2006–2017 рр. чорногорська влада на чолі з прем'єр-міністром, а пізніше – президентом країни, Мило Джукановичем пройшла чималий шлях до демократизації суспільства та реформування політико-правової системи з метою досягнення зовнішньополітичних цілей. В результаті одинадцять років інтенсивної роботи були винагороджені найбільш резонансним успіхом для Чорногорії – набуттям статусу офіційного члена НАТО у 2017 р.

Проте у політичних і наукових колах неодноразово підіймалось питання необхідності членства Чорногорії в Альянсі (Cingel 2017; Bogdanovic 2019). Перш за все жвавий інтерес пов'язаний з тим, що дії влади країни у напрямку євроатлантичної інтеграції значною мірою віддаляли країну від її спорідненого сусіда – Сербії, адже тривалий час спіль-

ні історичні, етнічні та культурні особливості сусідніх народів успішно поєднувались із політичною та економічною колаборацією.

Однак підкреслимо, що відносини між сербською та чорногорською політичними елітами почали погіршуватись ще з моменту ескалації конфлікту в Косово 1996 р., а всередині самої Чорногорії це мало прояв через розкол правлячої Демократичної партії соціалістів (далі – ДПС), лідер та заступник якої в особах Момира Булатовича та Мила Джукановича по-різному бачили майбутнє.

В результаті внутрішньопартійної боротьби, перемогу здобув М. Джуканович, який вже тоді бачив перспективи для Чорногорії в контексті поглиблення відносин з НАТО та Європейським Союзом. Пізніше після його перемоги на парламентських та президентських виборах у 1996 р. та 1997 р. відповідно, країни ЄС, наприклад, Велика Британія, виражали підтримку Чорногорії у її прагненні до становлення на демократичний шлях та відкрито про це заявляли (House of Commons 1998).

Зазначимо, що на тому етапі не могло бути й мови про самостійний зовнішньополітичний шлях Чорногорії, але саме у цей транзитний період Чорногорія поступово починає виходити із тіні Сербії, «підкупуючи» західноєвропейську спільноту маленькими, але впевненими кроками у напрямку демократії та відповідальності за безпеку в регіоні. Рефлексуючи на предмет питання «різкого повороту» Чорногорії від авторитаризму до демократії варто зазначити, що країна навряд чи отримала б європейську підтримку якби Сербія за власною сумлінністю вчасно згорнула військову кампанію в Косово та постала проти режиму Слободана Мілошевича.

Відзначимо, що Європейський Союз був утворений у 1993 р. з метою ефективного міждержавного співробітництва. Історична роздробленість Європи була подолана за допомогою ідеальної формули економічного та політичного співіснування. Більше того, об'єднана 1989 р. Німеччина, ключовий гравець ЄС, особисто пережила період розколу і, врешті-решт об'єднавшись, виражала неухильне прагнення до єдності та демократії.

І хоча Європейська спільнота до останнього сподівалась, що Сербія стане на європейський шлях, на момент демократичної трансформації, Чорногорія була уже занадто попереду, щоб чекати. Тому можемо стверджувати, що на основі розрізнення політичної свідомості керівництва в Сербії і Чорногорії, на мапі світу і виникла країна – Чорногорія.

Одразу після набуття незалежності влада Чорногорії почала реалізувати план щодо євроатлантичної інтеграції з метою розбудови країни. Першу сторінку відносин Альянсу з новоствореною державою з акваторією в Адріатичному морі відкрив саміт у Брюсселі 8 червня 2006 р., на якому країни-члени НАТО вітали результати референдуму та утворення незалежної держави (НАТО, Brussel, 2006). А вже у листопаді того ж року на саміті в Ризі Чорногорія підписала свій перший договір із НАТО і стала учасником програми «Партнерство заради миру» (НАТО, Riga, 2006). Прагнення Чорногорії стати членом воєнного альянсу, або як мінімум тісно співпрацювати, можна пояснити тим, що станом на 2006 р. країна не мала власної армії і негайно вимагала її утворення та реформування військового сектору.

Завдячуючи своєму географічному положенню та виходу до моря, Чорногорія мала непогані шанси у контексті інтеграції до євроатлантичної спільноти. З іншого боку, для НАТО так само співпраця з Чорногорією мала певні переваги, адже країна собою замкнула коло кордонів НАТО на узбережжі Адріатичного моря. Отже, угода, підписана на Ризькому саміті, надала країні реальну можливість для розбудови оборонного потенціалу Чорногорії завдяки професійній консультативній допомозі Альянсу.

Однак геополітичного розташування недостатньо для того щоб стати повноправним членом організації. Головною перешкодою на шляху до інтеграції з НАТО стали розбіжності у поглядах стосовно членства країни у альянсі між населенням і владою. Слід нагадати, що Чорногорія – єдина країна-член НАТО, яка коли-небудь була піддана бомбардуванню, що сталося під час конфлікту у Косово в 1999 р. Навіть якщо предметами обстрілів були виключно військові об'єкти на відміну від ситуації в Сербії, в Чорногорії також були зафіксовані і жертви серед цивільного населення (Bogdanovic 2019). Образ НАТО в регіоні мав характер агресора та ворога навіть не зважаючи на незначну шкоду в ході бомбардувань НАТО. Більше того, з урахуванням історичної пам'яті чорногорців та солідарності із Сербією, більшість населення виступала проти співробітництва з військовим альянсом.

Не зважаючи на це, влада Чорногорії відчуває економічну та політичну вигоду від тісного співробітництва з НАТО і приймає міри щодо впровадження ряду реформ у сфері економіки та військового сектору. Тому протягом 2009-2012 рр. особливо увагу влада приділяє саме налагодженню комунікаційної складової у діалозі народ-держава з питань євроатлантичної інтеграції (CEDEM 2012).

В цілому, з початку кампанії з підтримки НАТО був зроблений величезний внесок у сфері реформування системи безпеки країни. Регулярне звітування з питань безпеки, економічних витрат та роботи державного апарату позитивно вплинула на імідж Чорногорії як всередині країни, так і за її межами. З одного боку, чорногорці почали проявляти більшу увагу і довіру до дій влади, так само закордонні партнери почали серйозніше сприймати країну. Так, визначним кроком у досягненні одного з пріоритетів зовнішньої політики Чорногорії є 2012 р, коли на саміті альянсу у Чикаго, США, країна підписала угоду про приєднання до «Плану дій щодо членства» (NATO, Chicago, 2012).

За даними Центру дослідження демократії та прав людини в Чорногорії, станом на 2013 р. лише 17% населення підтримувало членство країни в Альянсі на противагу 52% тих, хто був проти цього. Після підписання ПДЧ розпочалась активна інформаційна кампанія, один із аспектів якої було створення інформаційного центру НАТО з метою роз'яснення громадянам цінностей організації та привілеїв членства. В результаті діяльності, після повторного дослідження, проведеного вже у 2014 р. рівень підтримки серед населення зріс удвічі до 35% (CEDEM 2014). Безсумнівно, відсоток прихильників все ще залишався незначним по відношенню до противників приєднання до Альянсу, однак прийняття цінностей організації та ідей влади відбувалось швидкими темпами.

Позитивна динаміка на користь провладної політики продемонструвала свої результати вже у грудні 2015 р., коли на саміті НАТО у Вельсі, Велика Британія, країна розпочинає процес набуття статусу офіційного члена альянсу (NATO, Open Door Policy, 2015). Підкреслимо, що для країни, особливо в такий короткий термін після здобуття незалежності, це було дійсно історичним досягненням.

19 травня 2016 р. був укладений даний протокол щодо згоди прийняти Чорногорію у НАТО згідно якого офіційно країна могла отримати офіційний статус члена організації лише після підтвердження від усіх країн-членів (NATO, Warsaw, 2016). А вже через рік, 5 червня 2017 р. Чорногорія здобула свою першу перемогу у сфері зовнішньої політики інтегрувавшись у євроатлантичну спільноту (NATO, Accession Protocol, 2016).

Повертаючись до історичних передумов повороту Чорногорії на Захід варто зазначити, що провальна авторитарна політика С. Мілошевича поставила маленьку країну на роздоріжжі: змиритись зі спільним сербським минулим чи звернути на новий шлях. За керівництва М. Джукановича всередині країни проводилась і продовжує проводитись політика націоналізму чорногорців, нації спорідненої, проте відмінної від сербів. Можемо стверджувати, що Чорногорія – це держава, утворена з виключно економічних мотивів. Не можна виключати й ролі незмінного лідера М. Джукановича у цьому контексті, який протягом багатьох років успішно будує європейське суспільство в Чорногорії, підкреслюючи виключність чорногорського громадянина в Європі.

Підсумовуючи, варто зазначити, що влада Чорногорії ще на початку незалежного шляху проголосила вступ до ЄС, євроатлантичну інтеграцію та регіональне співробітництво трьома головними напрямками зовнішньої політики держави. Чорногорія є феноменальною балканською країною, яка під час балканських воєн за незалежність у 1990-х рр. не стала театром бойових дій, отримавши свою довгоочікувану перемогу мирним шляхом компромісу лише у 2006 р. Втім, всередині країни національна боротьба за самоідентифікацію і по сьогодні є наріжним каменем у виконанні поставлених державних зовнішньополітичних цілей. Станом на 2006 р. для Чорногорії проблему відсутність підтримки державної політики населенням та його необхідність у проєвропейських та євроатлантичних цінностях. Тому протягом 2006–2017 рр. влада поступово впроваджувала позитивні зміни, намагаючись реформувати законодавчу, економічну та політичну сфери. Наприклад, упродовж 2013–2014 рр. підтримка євроатлантичного Альянсу зросла з 17% до 34%. Враховуючи поліпшення демократичного клімату в Чорногорії, відкритість та публічність сприяли досягненню однієї із цілей зовнішньої політики держави вже у червні 2017 р. – ратифікація договору і набуття статусу офіційного члена НАТО. Ця перемога

дісталась непросто, якщо брати до уваги внутрішні протести опозиції в країні і навіть спробу державного перевороту. Проте ціль є досягнутою і сьогодні можна стверджувати, що Чорногорія стала прикладом для наслідування для України, яка знаходиться на етапі демократичної трансформації у європейське суспільство.

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

Analiza rezultata kampanje podizanja javne svijesti o ulozi građana/ki u procesu odlučivanja o NATO integracijama Crne Gore Prijedlog praktične politije [The Analysis of the Public Awareness Campaign Results on the Role of Citizens in the Decision-making Process on NATO Integration of Montenegro Proposal Practical Policy]. *CEDEM*. Podgorica, 2014. 9 s. (In Serbian).

Bogdanovic M. NATO I Crna Gora – Novi okvir saradnje. [NATO and Montenegro – New Framework for Cooperation]. *Centar za Demokratsku Tranziciju*. 2019. URL: https://www.cdtmn.org/2019/11/18/nato-i-crna-gora-novi-okvir-saradnje/?fbclid=IwAR3C0JmB_njOrf1cSStD2aUligOEM_b6a7yTdYWo1r_Uz67SvKWlHWd2hVo (Date of the application 6.01.2021). (In Serbian).

Cingel J. Crna Gora na putu u NATO [Montenegro on the Way to NATO]. *Globsec Policy Institute*. 2017. 6 p. (In Serbian).

Chicago Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Chicago on 20 May 2012. *NATO Press Release (2012) 062*. Чикаго, 2012. URL: http://piaorig-jjj.pia.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_87593.htm?selectedLocale=en (Date of the application 12.01.2021).

Darmanovic S. Montenegro: A Miracle in the Balkans? *Journal of Democracy*. Johns Hopkins University Press. Vol. 18. No. 2. 2007. P. 152–159.

Final Communique Meeting of the North Atlantic Council in Defence Ministers session held in Brussels on Thursday, 8 June 2006. *NATO Press Release (2006) 064*. Brussels, 2006. 4 p.

House of Commons Hansard Answers 10 March 1998, 308, col. 95–184. URL: <https://parlipapers.proquest.com/parlipapers/docview/t71.d76.cas6cv0308p0-0002> (Date of the application 9 August 2019).

Massari M. Do All Roads lead to Brussels? Analysis of the Different Trajectories of Croatia, Serbia-Montenegro and Bosnia-Herzegovina. *Cambridge Review of International Relations*. Vol. 12. No. 2. Cambridge, 2005. P. 259–273.

Official document – Protocol to the North Atlantic Treaty on the Accession of Montenegro. 2016. 8 p.

Reforma sektora bezbjednosti u Crnoj Gori 2009–2012 [The Security Sector Reform in Montenegro 2009–2012]. *CEDEM*. Podgorica, 2012. 40 s. (In Serbian).

Riga Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006. *NATO Press Release (2006) 150*. Riga, 2006. URL: http://piaorig-jjj.pia.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_37920.htm?selectedLocale=en (Date of the application 12.01.2021).

Starting Points for the Restructuring of the Relations between Serbia and Montenegro (Belgrade Agreement). *United Nations Organisations*. 2002. 2 p.

Statement by NATO Foreign Ministers on Open Door Policy. *NATO Press Release (2015) 175*. 2015. 3 p.

Tadic T., Tabak I. Montenegro at a crossroads. *Euromesco Policy Brief*. No. 74. 2017. 16 p.

Warsaw Summit Communique Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8–9 July 2016. *NATO Press Release (2016) 100*. Warsaw, 2016. URL: http://piaorig-jjj.pia.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_133169.htm?selectedLocale=en (Date of the application 12.01.2021).

Дата подання статті до редакції – 12 січня 2021 р.